

БИЛО И КЛЕПАЛО У ЕГИПАТСКИМ И ПАЛЕ- СТИНСКИМ МАНАСТИРИМА СТАРЕ ЦРКВЕ

Проф. Ст. Станојевић у својој расправи „Била, клепала и звона код нас“³ наводи да су било и клепало у средњевековној Србији уведени под утицајем Византије, где су били у

¹ Th. Schärf. Das Gottesdienstliche Jahr der Juden Leipzig 1902 стр. 26, 49.

² Исп. Beer, Pesachim; Giessen 1912 стр. 104.

³ Глас. Срп. Кр. Академије CLIII други разред 77 (1933) 41—50.

употреби још од старих времена.¹ Сматрам да неће бити без интереса, ако, као прилог и допуну цитираном месту у расправи проф. Станојевића, изложим почетке употребе била и клепала у египатским и палестинским манастирима старе цркве, где су ови инструменти поникли и одакле су се у току времена раширила по хришћанском Истоку.

О клепалу имамо у изворима за историју старе цркве само случајних података, и то у врло ограниченом броју, а ови податци сачувани су нам у житијима монаха. Малена грађа не даје нам могућности, да створимо себи потпуну и подробну слику о постанку и развоју употребе овог инструмента при богослужењима.

Употреба посебног инструмента за давање знака за богослужбене и молитвене скупове монаха спомиње се први пут код египатских манастира, који су припадали организацији св. Пахомија Великог. Према трећем (*cumque audierit vocem tubae ad collectam vocantis*), петом (*sin autem nocte signum insonuerit*) и деветом (*quando ad collectam tubae clangor increpauerit*) правилу св. Пахомија Вел. даван је знак за почетак скупа трубом (*tuba*).

О употреби пак била и клепала као посебног знака за почетак богослужбених и молитвених скупова² код египатских монаха налазимо први спомен код западног црквеног писца Касијана у делу из *Inst. coen. IV 12³*, где описује како се пред почетак скупова ударало билом на главна манастирска врата и на поједине ћелије (*Inter considentes intra cubilia sua et operi ac meditationi studium pariter impendentes, cum sonitum pulsantis*

¹ Оп. cit. стр. 42.

² Св. Василије: Велики у својим монашким правилима *reg. fus. 37 Migne, P. gr. 31, 1012/3 и 1016* спомиње већ седам *horaе canonicae*, које су касније биле у богослужбеној пракси неточних манастира, наиме *δρθρος, horaе III., VI., IX.,* вече, почетак ноћи и поноћ. Према Калиникову житију св. Хипатија из друге половине V. века св. Хипатије *ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ ὑπὲρ μίαν ἡσθιεν, ἐγκλείων ἑαυτὸν καὶ ψάλλων καὶ εὐχόμενος δρθρινά, τρίτην, ἕκτην, ἐνάτην, λυχνικά, πρωθόπνια, μεσονόκτια* (edd. Semin. Philol. Bon. Sodales p. 54). Ср. и *Theodori encom. in s. Theodosium οὕτω μὲν οὖν ἐν ταύταις ὁ ἱερός ψαλμωδίας ἐπιτελεῖται κανὼν ἑπτάκις τῆς ἡμέρας* (ed. Usener p. 45). О симболичком значењу ових *horaе canonicae* ср. св. Атанасија Вел. спис *De virginitate* capp. 12, 16—17, 20 (ed. H. Koch, *Quellen zur Geschichte der Askese und des Mönchtums in der alten Kirche. Tübingen 1933*, стр. 545).

³ Migne, *Patr. lat. t. 49.*

ostium ac universorum cellas percutientis audierint: ad orationem cos scilicet seu ad opus aliquod invitantis, certatim e cubilibus suis unusquisque prorumpit). Ср. и оп. cit. II 17 Migne, Patr. lat. 49, 108—110 и нарочито III 2 Migne, Patr. lat. 49, 115 (Apud illos [sc. Aegyptios] etenim hac officia, quae Domino solvere per distinctiones horarum et temporis intervalla cum admonitione compulsoris adigimur).

У Палестини, где су се у непосредној околини Јерусалима концем IV. и почетком V. века налазиле у извесним растојањима појединачне, изоловане ћелије монаха, позивани су монаси на богослужења ударањем чекића на врата свих монашких ћелија (Palladii Hist. Laus. c. 43: Πληρώσας [sc. Ἀδόλιος] οὖν τὸν συνήθη καιρὸν τῷ ἐξυπνιαστικῷ σφυρίῳ τὰς πάντων ἔκρουε κέλλας, συνάγων αὐτοὺς εἰς τοὺς εὐκτηρίους οἴκους.¹ Паладије не наводи да ли је чекић био сачињен од метала или св. Василије Вел. reg. brev. 43 Migne Patr. gr. 31, 1109 говори о односу монаха према εἰς προσευχὴν ἐξυπνίζοντι, пред brev. 44 нормира казне за монахе, који се не одазову позиву ἐξυπνίζων - а.

Међутим у Палестини су ускоро прешли на нешто други начин давања знака за почетак богослужења, који је аналоган начину у данашњим грчким и нашим манастирима. Као инструмент служи сада т. зв. клепало, једна до 2 метра дугачка, око 1/3 метра широка и 4—5 см дебела, од тврдог дрвета сачињена даска, која виси, причвршћена на оба краја за уже, у спољашњем нартексу манастирског храма или у манастирском ходнику у непосредној близини улаза у храм. О ову даску удара се пред почетак богослужења дрвеним чекићем. Даска и чекић су саставни делови клепала. Поред дрвеног клепала постојало је, може бити, и гвоздено клепало, које се у неким нашим манастирима и данас још употребљује поред дрвеног. Клепало је свакако морало бити доста уздигнуто, тако да се могло далеко чути. Ово се може закључити из места у Theodori episcopion in s. Theodosium (ed. Usener p. 86): Θεοδοσιје κρούειν τὸ ξύλον. ἐκέλευε τῷ τὴν πνευματικὴν ταύτην ἐπιτετραμμένῳ λειτουργίᾳ τοῦ δὲ τάχιον γεναμένου ἐκπλήττεται μὲν ἐπὶ τῇ τῆς ὥρας ἀωρία ἢ ὑπ' αὐτὸν θεόπνευστος ποιῆσθαι) и из Cyrill Skythor. vita s. Cyriaci (AA. SS. Sept. t. VIII p. 151: οὐκ ἐπλήρουν κρούων εἰς τὸ ξύλον τοῦ κρούσματος τῆς λαύρας τῆς νυκτερινῆς ψαλμωδίας

¹ Ed. Lucot p. 296.

μέχρις οὗ ἐστιχολόγουν ὄλον τὸν ἄωρον т. ј. толико је дуго ударао у клепало, док није изговорио 118 псалом).

Клепало је играло значајну улогу у унутрашњем манастирском животу. Није ни најмање чудновато што је клепало с обзиром на свој значај давало повода за стихотворења и алегоричка тумачења. Од песама ове врете најлепша је песма св. Теодора Студита εἰς ἀφυπνιστάς.¹ Према опису у овој песми св. Теодор Студит имао је пред очима поступак, који је био комбинован из поступка описаног код Паладија и данас уобичајеног, код Касијана већ приказаног поступка: најпре се даје клепалом знак за све монахе, а после овог знака ἀφυπνισταὶ одлазе до сваке ћелије и сваког скровитог кутка, да посебно сазову на молитву и оне монахе који можда нису чули заједнички позив. Вероватно се једноставни поступак клепала није показао као ефикасан у ман. Студиону, који је био врло великих димензија и обухватао већи број удаљених ћелија и радионица, где се није могао чути глас клепала. Овај комбиновани систем био је изнимак и примењиван је само у манастирима који су по комплексу зграда и обиму привредног рада били слични манастиру Студиону. Једноставни поступак био је у X веку у пракси у ман. св. Павла на брду Латросу, као што показује једно место у *vita s. Pauli iunioris* (ed. Delehaye, Anal. Boll. 11 [1898] 98: προστάττει δὲ πρὸ τῆς ὥρας τὸ τῶν μοναχῶν ἀθροίσμον κρουσθῆναι ξύλον.

Клепало је поникло из стварних потреба унутрашњег манастирског живота и његов постанак стоји несумњиво у тесној вези са развојем богослужбеног поретка у манастирима. Клепало је имало и има сврху да позива монахе на богослужбене и молитвене скупове. Ова сврха јасно је и одређено изражена у *Theodori encomion in s. Theodosium* (ed. Usener p. 86/7: κρούειν τὸ ξύλον ἐκέλευε τῷ τῆν. πνευματικῆν ταύτην ἐπιτετραμμένῳ λειτουργίαν· τοῦ δὲ τάχιον γεναμένου ἐκπλήττεται μὲν ἐπὶ τῆ τῆς ὥρας ἁωρία ἢ ὑπ' αὐτὸν θεόπλευστος ποιῆμνη, ἐν τῆ τοῦ θεοῦ δὲ ὄμως συναθροίζεται ἐκκλησία καὶ τὰς εἰς πρεπούσας πνευματικῶς χορεύει δοξολογίας) и у *vita s. Pauli iunioris* (ed. Delehaye Anal. Boll. 11 p. 28: μέχρις οὗ καὶ τὸ ξύλον σήμαίνει τῆν τῶν μοναχῶν ἀθροισιν. Према сврси добио је и инструмент

¹ Migne, P. gr. 89, 1785., Ср. А. П. Доброклонский, Преп. Θεοδῶρ, ἰσπῶβδникъ и игумень студийский. Одесса 1913, стр. 556.

одговарајуће атрибуте: ἐξυπνιαστικόν уз σφύριον код Паладија и ἀθροίσμων уз ζύλον у *vita s. Pauli iunioris*. Из сачуваних података не види се, да ли су ударања клепала била диференцирана према врсти богослужења, на које је позивано, и да ли се у клепало ударало и за време трајања богослужења приликом важнијих богослужбених момената.

Клепање није вршио, како то мисли Usener¹, канонарх, него нарочити монах дотичног манастира, коме је била поверена ова специјална функција, као што се може јасно видети из *Theodori encomion in s. Theodosium* (ed. Usener p. 86: св. Теодосије κρούειν τὸ ζύλον ἐκέλευε τῷ τῆν πνευματικὴν ταύτην ἐπιτετραμμένῳ λειτουργίᾳ) и из епиграма св. Теодора Студита који је упућен нарочитим манастирским функционарима ἀφυπνισταί. Извори не садрже никакве вести о томе, да је монах, који је имао функцију клепача, пре почетка клепача тражио за овај акт дозволу и благослов било од манастирског настојатеља било од канонарха.² Напротив из два места,³ који изрично говоре о том, да је настојатељ манастира дао налог за клепаче на молитвени састанак изван типиком одређеног круга богослужења може се закључити, да је за ову дужност одређени монах из своје иницијативе и по дужности, без икаква претходног налога отпочињао редовна клепача у часове прописане манастирским уставом.

Гледе терминилогије ваља истаћи да је најстарији познати грчки назив за горњи инструмент σφύριον (*Palladii Hist. Laus.*), што значи чекић. Међутим овај назив није могао да се одржи него је убрзо био, свакако у вези са променом поступка, потиснут од термина ζύλον, који је био опште примљен (ср. *Theodori encomion in s. Theodosium*, *Cyrilli Skythor. vita s. Cyriaci*, епиграм св. Теодора Студита и *vita s. Pauli iunioris*). Термин је неки пут ближе опредељен: τὸ ζύλον τοῦ κρούσματος (*Cyrilli Skythor vita s. Cyriaci*) и ἀθροίσμων ζύλον (*vita s. Pauli iunioris*). За радњу клепача имамо изразе: κρούειν без објекта и с објектом (κρούειν τῷ ἐξυπνιαστικῷ σφυρίῳ, κρούειν τὸ

¹ H. Usener, *Der hl. Theodosios*. Leipzig 1890 стр. 154.

² У делокруг канонарха (κανονάρχης) спадало је старање о тачном одржавању богослужења и о уредном долажењу монаха на иста. Ср. Usener op. cit. стр. 154.

³ *Theodori encomion in s. Theodosium* ed. Usener p. 86 и *vita s. Pauli iunioris* ed. Delehaye *Anal. Boll.* 11 p. 98.

ξύλον, κρούειν εἰς τὸ ξύλον τοῦ κρούσματος, τὸ τῶν μοναχῶν ἀδροίσμον κρούειν ξύλον), κρούσμα ποιῆσαι и σαλπίζειν τὸ ξύλον.

Клепању, које има богослужбено-технички карактер и значај, придаје се први пут симболичко значење у Theodori episcopion in s. Theodosium (ed Usener p. 87: οὕτως εἰς τὸν τῶν ἀοράτων πόλεμον τοὺς τοῦ χριστοῦ στρατιώτας ἢ ἱερά τοῦ ξύλου προσκαλεῖται ἤχη). Према Krumbacher-у¹ у грчким теолошким рукописима често се налазе алегориска тумачења клепања. У овим се рукописима клепало упоређује са σάλπιγξ τῆς δευτέρας παρουσαζ; клепало (σήμαντρον) αἰνίττειται τὰς ἀγγέλων σάλπιγγας, којима ~~he anђели~~ ἐξυπνίσει πάντα τὰ ἔθνη и σήμαντρον αἰνίττειται τὰς τῶν ἀγγέλων σάλπιγγας καὶ διεγείρει τοὺς ἀγωνιστὰς πρὸς πόλεμον τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν.

Ф. Гранић